

R E C E N Z I J A

TREČIASIS GEDIMINO LAIŠKŲ VERTIMAS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Gedimino laiškai. Sudarė ir iš lotynų kalbos vertė S. Narbutas.

Įvadą ir komentarus parašė D. Kuolys. Iliustracijas piešė Marius Jonaitis.

Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, 63, [1] p.

Galima sakyti, kad Gedimino laiškų išskirtinumą tarp viduramžių Lietuvos istorijos šaltinių dabar jau atspindi vien tai, kad turime net tris jų vertimus. Nedaug rastume viduramžių Lietuvos istorijos šaltinių, tiek kartų verstų į lietuvių kalbą, o didelė jų dalis dar tebelaukia savo pirmojo vertėjo. Net ir iš kur kas gausnesnio Vytauto epistolinio palikimo kol kas išverstas tik nedidelis pluoštelis [14]. Naujasis Gedimino laiškų vertimas parengtas žinomo Lietuvos literatūros istoriko Sigito Narbuto, kuris iki šiol jau buvo paskelbęs ne vieno senosios Lietuvos literatūros kūrinių vertimą iš lotynų kalbos, tarp jų ir tris Gedimino laiškus [13]. Tad vertėjas patyręs, kvalifikuotas ir galintis pasivaržyti su visus Gedimino laiškus į lietuvių kalbą irgi išvertusiais Marcelinu Ročka [5] ir Stephenu Christopheriu Rowellu [4].

Tai, kad naująjį leidinį išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, nėra atsitiktinumas, nes didelė dalis didesnio visuomenės dėmesio Gedimino laiškam teko dėl jų sureikšminimo būtent literatūrologų darbuose. Dar 1989 m., ieškodamas lietuvių literatūros ištakų viduramžiais, literatūrologas Albinas Jovaišas lietuvių literatūros istoriją pasiūlė pradėti nuo Gedimino laiškų [7]. Ta idėja sulaukė susidomėjimo ir pritarimo, nors pats A. Jovaišas iš šio susidomėjimo išaugusiame straipsnių rinkinyje 1996 m. jau siūlė lietuvių literatūros pradžią sieti su grynai kanceliarinio pobūdžio XIII a. vidurio Mindaugo dovanojimų aktais [6, 12–13]. Ši jo naujoji pažiūra vis dėlto susilaukė pelnytos kritikos, nes tokie dokumentai, nors ir gali būti laikomi raštijos dalimi, vis dėlto nėra literatūra [3, 107–110]. Tiesa, vietoj to kai kurie kiti tyrinėtojai pasiūlė lietuvių literatūrai skirti porą XIII a. Rusios metraščių (Haličo-Volynės ir Naugardo) sudėtyje hipotetiškai išskiriamų tekstų [3, 12–13], o svarbiausiu atradimu laikytinos Iljos Lemeškino studijos apie 1262 metų chronografą, kaip Lietuvos valstybėje sukurtą kūrinių [10; 11]. Pasitaikė ir kuriozų, kai viduramžių literatūrai bandyta priskirti šiuolaikinius internete rastus tekstus apie šv. Charitiną Lietuvaite [3, 241–269]. Tačiau bet kuriuo atveju naujos hipotezės ir teorijos nenustelbė fakto, kad su Gedimino laiškais siejama epistolinio žanro pradžia lietuvių literatūroje, o tuo paaiškina mas išskirtinis literatūrologų dėmesys šiems laiškam.

Naujasis Gedimino laiškų leidinys, palyginti su ankstesniais, yra pats kukliausias, jame skelbiami tik 8 dokumentai – iš jų 7 įvardyti Gedimino laiškais, o aštuntasis – popiežiaus legatų pasiuntinių pranešimas apie kelionę į Vilnių pas Gediminą, kuriame yra keletas garsių Gedimino tiesioginės kalbos citatų (p. 50–63). Be to, skirtingai nuo ankstesnių leidimų, šiame Gedimino laiškų rinkinyje skelbiami tik lietuviško vertimo tekstai be tekstų originalo (lotynų ir viduramžių vokiečių) kalbomis. Visa tai, kaip ir įmantrus šriftas, kuriuo surinktas laiškų tekstas, bei Mariaus Jonučio pieštos iliustracijos liudija, kad prieš mus – visų pirma proginiis, į platųjį skaitytojų ratą orientuotas populiarus pobūdžio leidinys. Jis ir buvo iškilmingai pristatytas visuomenei šventine proga – Vilniaus pagarsinimo Gedimino 1323 m.

sausio 25 d. laiške 700 metų jubiliejaus minėjimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose metu 2023 m. sausio 25 d., o prieš pat šį renginį Valdovų rūmų kieme buvo atidengtas ir skulptoriaus Martyno Gaubo paminklas „Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino priesakai Vilniui ir Lietuvai“ su „ipaminklintomis“ Gedimino laiškų ištraukomis (paminklinėje steloje panaudotas kitas vertimas).

Ir vis dėlto tai, jog buvo atliktas naujas vertimas į lietuvių kalbą ir parengtas originalus Dariaus Kuolio įvadas bei komentarai, neleidžia šio leidinio priskirti vien mokslo populiari-nimui ir apeiti jį profesionaliems viduramžių istorijos bei kultūros tyrinėtojams. Tiesa, trijų čia skelbiamų laiškų vertimai dar 1996 m. buvo paskelbti bendroje S. Narbuto ir S. C. Rowello publikacijoje [13]. S. Narbutas tai publikacijai parengė vertimą, o S. C. Rowellas – lotynišką tekstą. Vėliau S. C. Rowellas tuos tris laiškus perskelsbė savo rinkinyje, o vertimą į lietuvių kalbą perdarė savaip. Dabartinis S. Narbuto vertimas irgi yra kiek pagedaguotas, bet jį gali-ma laikyti to paties vertimo redakcija.

Ankstesniuose lietuviškuose Gedimino laiškų leidimuose dokumentų buvo daugiau, nes greta šešių žinomų Gedimino laiškų ir dviejų jo sutarčių buvo skelbiama ir daugiau kontekstui suprasti svarbių dokumentų. Tad 1966 m. rusų istoriko Vladimiro Pašutos ir filologės Irinos Štal parengtame leidinyje buvo paskelbta 18 dokumentų originalo kalba (pagal senesnes, daugiausia XIX a., publikacijas, jų netikrinant) ir su vertimais į rusų bei lie-tuvių kalbas (lietuviškų vertimų autorius – Marcelinas Ročka) [5]. 2003 m. pasirodžiusiame S. C. Rowello rinkinyje [4] matome jau net 83 numeruotas pozicijas (tiesa, kai kurios iš jų yra nuorodinės, be dokumentų tekstų). Svarbu ir tai, kad S. C. Rowellas daugelį dokumen-tų sulyginio su originalais ir ištaisė ankstesnių publikacijų klaidas. Viena iš jų gana svarbi: 1326 m. gegužės 26 d. laiške pranciškonams Gediminas prašė atsiųsti vienuolių, mokačių lenkų, žiemgalių ir prūsų kalbas (*polonicum, semigallicum ac pruthenicum*) [4, 63–64], o ne „rusų“ (*ruthenicum*), kaip paskutiniosios kalbos pavadinimas buvo paskelbtas V. Pašutos [5, 55] ir ankstesnėse publikacijose.

Naujasis Gedimino laiškų vertimas parengtas pagal S. C. Rowello lotyniškų tekstų publikaciją (p. 4), tačiau vertimuose S. Narbutas, kaip ir ankstesni vertėjai, ieškojo savo sprendimų, kaip tai matyti, pavyzdžiui, iš pirmojo, 1322 m. vasarą rašyto Gedimino laiško popiežiui Jonui XXII, pradedant adresato įvardijimu: „Žymiausiajam Tėvui, ponui Jonui, aukščiausiam Romos Sosto vyskupui...“ (p. 20). Ankstesni vertėjai čia rinko kitus žodžius: „Didžiai prakilniam (orig. *Excellentissimo*) tėvui viešpačiui (*domino*) Jonui, Romos sosto aukščiausiam kunigui (*summo pontifici*)...“ (M. Ročka [5, 23]); „Kilniausiam Tėvui ponui Jonui, Romos sosto aukščiausiam vyskupui...“ (S. C. Rowellas [4, 39]). Vertėjai čia pasisten-gė išnaudoti visas galimas žodžio *excellens* reikšmes, kad būtų originalūs ir nepakartotų savo pirmtako pasirinkimo. Ir, regis, be reikalo atsisakė M. Ročkos prasmingai parinkto archajiškesnio žodžio *dominus* lietuviško atitiktens *viešpats*. Tačiau visi trys vertėjai gana vieningai išvertė kur kas problemiškesnę Gedimino titulą *Gedeminne Letwinorum et multo-rum Ruthenorum rex etc.*: „Gediminas, lietuvių ir daugelio rusų ir t. t. karalius“ (M. Ročka); „Gediminas, lietuvių ir daugelio rusų karalius, ir t. t.“ (S. C. Rowellas ir S. Narbutas). Kad sovietmečiu etnonimą *Ruthenorum* M. Ročka vertė žodžiu „rusų“, nėra nuostabu – kitaip versti jam vargu ar būtų leidusi to meto cenzūra. S. C. Rowellas, tikėtina, tokį vertimą pa-sirinko dėl lietuvių istoriografijoje egzistuojančios praktikos. Labiau stebina, kad šis etno-nimas pasirinktas ir 2023 m., nors aptariamo leidinio įvado autorius Darius Kuolys buvo vienas iš pirmųjų, kuris pradėjo diegti terminą „rusėnai“, įvardijantį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės „rusus“ ir atskiriantį juos nuo dabartinių rusų [9, 96–99], o nuo to laiko

šis etnonimas prigijo mūsų istoriografijoje – tai atspindi, pavyzdžiui, daugiatomės Lietuvos istorijos autorių vartojama terminija [2, 295, 444–453; 8, 164, 209, 216].

Kad vertėjus, nepaisant originalesnio vertimo paieškų ne tokiose probleminėse vietose, slegia sudėtingesnių vietų ankstesnių vertimų įtaka, rodo ir kita svarbi Gedimino laiško vieta. Kaip žinia, Vilnius pirmą kartą paminėtas 1323 m. sausio 25 d. Gedimino laiške „visiems krikščionims, pasklidusiems po platųjį pasaulį“ (S. Narbutas, p. 24); „visiems krikščionims, pasklidusiems visame pasaulyje“ (M. Ročka [5, 29]); „visiems visame pasaulyje išplitusiems Kristaus garbintojams“ (S. C. Rowellas [4, 47]). Bet jame yra aiškiai datuota nuoroda į dviem metais ankstesnį, taigi 1321 m., Vilniaus istorijos įvykį, nuo kurio ir reikėtų skaičiuoti rašytinės Vilniaus istorijos pradžią: kalbėdamas apie vienuoliams dominikonams pastatytą bažnyčią, Gediminas pasakė žodžius: *unam de ordine predicatorum sciatis nos infra duos annos erectam in civitate nostra Vilna de novo*. Juos visi trys vertėjai verčia bemaž vienodai, kartodami vienas kitą: „Žinokite, kad viena dominikonams buvo mūsų naujai pastatyta prieš porą metų mūsų mieste Vilniuje“ (M. Ročka [5, 31]); „žinokite, kad vieną [bažnyčią] pamokslininkų ordinui mes naujai pastatėme prieš dvejus metus mūsų mieste Vilniuje“ (S. C. Rowellas [4, 47]); „Žinokite, kad mes prieš dvejus metus savo Vilniaus mieste naujai pastatėme vieną bažnyčią Pamokslininkų ordinui“ (S. Narbutas, p. 25). Toks atkaklus vertimas „prieš dvejus metus“ ar „prieš porą metų“ gali sudaryti įspūdį, kad šis vertimas yra neabejotinas ir jokios problemos čia nėra. Deja, tai tik stereotipu tapusio vertimo kartojimas, o problema yra ta, kad lotyniškame tekste vis dėlto parašyta *infra duos annos*, o žodis *infra* nereiškia „prieš“ (jei būtų norėta pasakyti „prieš“, būtų parašyta *ante*). *Infra* reiškia „žemai“, laiko ir vietos atžvilgiu – „po“, tik laiko atžvilgiu – „vėliau“. Taigi iš tikrųjų Gediminas sako: „po dvejų metų [darbo] naujai pastatėme“, t. y. kalbama ne apie bažnyčios statybos užbaigimą „prieš dvejus metus“, o apie statybų pradžią prieš dvejus metus, kurios baigėsi visiškai neseniai (*de novo*). Šiuo atveju galima būtų išversti ir taip: „per dvejus metus naujai pastatėme“. Kad būtent toks vertimas teisingas, rodo ir po 4 mėnesių, 1323 m. gegužės 26 d., Gedimino rašytas laiškas pranciškonams, kuriame jis pasako, jog pranciškonams yra pastatęs dvi bažnyčias Vilniuje ir Naugarduke, o dominikonams tik „vėlesniu metu duosime bažnyčią“ (p. 38). Patiems dominikonams tą pačią dieną rašytame laiške apie bažnyčią Gediminas nieko nesako (p. 28–30), Liubeko ir kitiems miestiečiams kartuoja teiginį apie visas tris pastatytas bažnyčias (p. 35). Toks tariamas laiško pranciškonams prieštaravimas sausio 25 d. Gedimino laiško teiginiui kai kuriuos tyrinėtojus vertė suabejoti, ar dominikonų bažnyčia apskritai buvo pastatyta [12, 83; 1, 66–67]. Tačiau pataisius vertimo klaidą, jokio prieštaravimo Gedimino laiškuose nelieka: po dvejų metų statybos darbų dominikonų bažnyčia buvo ką tik užbaigta ir patiems dominikonams dar neperduota. Du Gedimino laišakai iš tiesų tik papildė ir patikslina vienas kitą.

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad kartais didžiausios vertimo problemos slypi ne tose vietose, kurias vertėjai verčia skirtingai, o vertimo stereotipuose, kuriuos vertėjai kartuoja vienas paskui kitą. Paprastai tai – sudėtingesnės vietos, su kuriomis vertėjai nesiryžta elgtis laisviau ir savarankiškiau, o verčiau pasikliauna ankstesnių vertėjų autoritetu. O kaip tik joms ir reikėtų revizijos.

Apskritai galima pastebėti, kad S. Narbuto vertime išryškėja siekis kai kurias vietas išversti tiksliau ar labiau pažodžiui, kiek tai neprieštarauja geram lietuvių kalbos stiliui, tad, ko gero, jo vertimas labiausiai tiktų tolesniam Gedimino laiško vertimo tobulinimui. Trūkumų turi visi trys vertimai. Kai kuriose vietose S. Narbutas pagrįstai grįžta prie M. Ročkos vertimo versijos: pavyzdžiui, 1323 m. sausio 25 d. laiške frazę *religiosos ordinis cuiuscumque* S. C. Rowellas nežinia kodėl išvertė „bet kurio šventimo dvasininkus“ [4, 47], kai M. Ročka

buvo išvertęs teisingiau – „bet kokio ordino vienuolius“ [5, 33], ir S. Narbutas grįžo prie to paties vertimo („bet kurio ordino vienuolius“, p. 26). Net ir pats S. C. Rowellas žodį *religiosos* analogiškose 1323 m. gegužės 26 d. laišku vietose vertė žodžiu „vienuoliai“ [4, 59, 61, 63]. Tačiau neaišku kodėl kvietimą atvykti *pistoribus* – „malūnininkams“, kaip vertė abu ankstesni vertėjai [4, 47; 5, 33], S. Narbutas pakeitė kvietimu „žvejams“ (p. 26). Žinia, lotyniški žodžiai *pistor* „malūnininkas“ ir *piscator* „žvejys“ turi panašumo, bet šiuo atveju, regis, neturime jokio pagrindo taisyti lotynišką tekstą, juo labiau kad 1323 m. gegužės 26 d. laiške Liubeko ir kitiems miestiečiams kvietimas adresuojamas ir malūnininkams (*pistoribus*), ir žvejams (*piscatoribus*), tad šiuo atveju S. Narbutas savo vertime vartoja teisingus žodžius (p. 34).

Šioje recenzijoje, be abejo, nėra galimybių išnagrinėti visų probleminių vertimo vietų. Pakaks tik paminėti, kad net ir po trečiojo vertimo čia dar yra ką veikti ir ketvirtam vertėjui arba galbūt ir tam pačiam S. Narbutui, jeigu jis ryžtųsi parengti moksliškesnę, t. y. su teksta originalo kalba, savo publikacijos versiją.

Abejonių kelia ir leidinyje pateiktų dokumentų įvardijimas ir atranka. Nors, kaip žinoma, yra išlikę 6 Gedimino laišakai, šiame leidinyje jų pateikta ir suskaičiuota 7. Kaip tai atsitiko? Ne, joks nežinomas Gedimino laiškas nebuvo surastas. Tiesiog kaip šeštasis Gedimino laiškas šiame leidinyje pateiktas 1323 m. spalio 2 d. Vilniaus taikos sutarties su Livonija Gedimino dokumentas. „Paprastai minimi šeši išlikę, 1322–1325 metais lotyniškai rašyti, Lietuvos valdovo laišakai. Vis dėlto esama ir septinto, ypatingo, vokiškai sukurto ir į lotynų kalbą netrukus išversto Gedimino laiško: tai dalis sutarties, sudarytos Vilniuje 1323-ųjų spalio 2-ąją tarp Lietuvos ir Livonijos žemių valdytojų“, – įvade apie „ypatingą“ Gedimino laišką aiškina Darius Kuolys (p. 8). Laiškas, kuris yra „dalis sutarties“? Kitoje vietoje dar pasakoma – „sutarties laiškas“ (p. 17). Tokio žanrinio hibrido dar neteko girdėti. Epistolinis žanras čia akivaizdžiai painiojamas su juridiniu dokumentu, o tai, švelniai tariant, yra nesupratimas.

„Tai Lietuvos valdovo raštas, kuris kartu su kitos susitariančios pusės Vilniaus pilyje surašytu raštu ir sudaro Vilniaus sutartį“, – korektiškiau pristatomas „šeštasis Gedimino laiškas“ jo anotacijoje prie publikacijos (p. 41). Taip, tai – sutarties raštas, sutarties dalis, bet tai nėra „laiškas“. Viduramžių sutartys buvo sudaromos tokiu būdu, kad abi susitariančios pusės išduodavo sutarties raštus savo vardu. Dažnai jie skirdavosi tik intituacija ir sutarties punktų perrašymu iš savo pozicijų, nes valdovai kalbėdavo pirmu asmeniu, bet kartais galėdavo atsirasti ir didesnių prasminių skirtumų. Galėjo būti ir daugiau sutartį sudarančių dokumentų, bet dažniausiai – bent jau abiejų pusių pagrindiniai dokumentai.

Kodėl vienas iš šių dokumentų, išduotas Gedimino vardu, sudarytojams pasirodė panašus į laišką, galima tik spėlioti, bet atsakymą turbūt matome netiksliaime vertime: „Visiems, kurie skaitys šį **laišką** ar jo klausys, lietuvių karalius Gediminas [linki] taikos Viešpatyje ir išganymo. Šiuo **raštu** visiems pranešame, kad, [atsiliepe] į mūsų **laišką**, mūsų akivaizdon atvyko Livonijos ir Estijos žemių valdytojų pasiuntiniai...“ (p. 41). Šioje citatoje paryškinti žodžiai „laiškas – raštas – laiškas“. Originale vokiečių kalba visais šiais atvejais yra žodis *bref* (*breve, breven*), kuris apskritai gali būti verčiamas ir „laišku“, ir „raštu“ priklausomai nuo konteksto, nes iš tiesų reiškia bet kokią rašytinį dokumentą („raštą“). Tokius „raštus“ šiaandien mes skirstome į juridinius dokumentus (aktus) ir laiškus. S. C. Rowellas šiuo atveju išvertė teisingiau, t. y. „raštas – raštas – laiškas“ [4, 78–79]. Kitaip sakant, Gedimino „laiškas“ čia atsirado dėl neteisingo vertimo, kurį lėmė netinkamai suvoktas dokumento pobūdis, nes originale jį apibūdinantis žodis nieko apie tą pobūdį ir žanrinę priklausomybę nepasako.

Gedimino sutartis, žinoma, galima įtraukti į tokį rinkinį – jos leidiniui tikrai nepakenktų, kaip nepakenkė ir popiežiaus legatų pasiuntinių ataskaita, bet sutartį reikia skelbti kaip

sutartį, t. y. pateikti abiejų pusių aktus, nevadinti jos laišku, taip pat neignoruoti ir antrosios žinomos Gedimino sutarties, jo sudarytos su Livonija 1338 m. lapkričio 1 d. [4, 258–261].

Nors vienas iš 7 aptariamo rinkinio laiškų nėra laiškas, iš tikrųjų galima kalbėti apie septynis Gedimino laiškus, nes vieno neišlikusio laiško turinį mes iš dalies žinome. Tai – antrasis Gedimino laiškas popiežiui Jonui XXII, rašytas greičiausiai 1323 m. gegužės mėnesį ir trumpai atpasakotas popiežiaus 1324 m. birželio 1 d. atsakyme Gediminui [4, 54–55; 132–135] bei 1323 m. lapkričio 7 d. laiške Prancūzijos karaliui Karoliui IV [4, 92–93].

Apibendrinant galima pasakyti, kad sveikintinos pastangos tikslinti Gedimino laiškų vertimą kol kas dar nedavė pakankamai gero rezultato. Šio proginio leidinio pagrindu, jį papildžius ir patobulinus, būtų galima parengti išsamesnę ir labiau akademinę Gedimino laiškų publikaciją.

Tomas Baranauskas

Šaltiniai ir literatūra

- [1] Baronas, Darius. Christians in late pagan, and pagans in early Christian Lithuania: fourteenth–fifteenth centuries, *Lithuanian Historical Studies*, 2014, vol. 19, p. 51–81.
- [2] Baronas, Darius; Dubonis, Artūras; Petrauskas, Rimvydas. *Lietuvos istorija. III tomas: XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. Vilnius: Baltos lankos, 2009, 551, [1] p.
- [3] Bučys, Algimantas. *Seniausioji lietuvių literatūra. Mindaugo epocha: poliparadigminė viduramžių kultūrinių konfliktų studija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, 398, [2] p.
- [4] *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laišakai*. Tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell. Vilnius: Vaga, 2003, LVIII, 420, [2] p.
- [5] *Gedimino laišakai = Послания Гедимина*. Parengė V. Pašuta ir I. Štal. Vilnius: Mintis, 1966, 197, [3] p.
- [6] Jovaišas, Albinas. Kuo pradėti lietuvių literatūros istoriją?, *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*. Redakcinė komisija: Albinas Jovaišas, Algis Samulionis, Ingė Lukšaitė, Eugenija Ulčinaitytė. Vilnius: Pradai; Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 9–21 (Senoji Lietuvos literatūra; kn. 4).
- [7] Jovaišas, Albinas. *Lietuvių literatūra. Nuo raštijos pradžios iki tautinio sąjūdžio: mokymo priemonė X klasei*. Kaunas: Šviesa, 1989, 176 p.
- [8] Kiaupienė, Jūratė; Petrauskas, Rimvydas. *Lietuvos istorija. IV tomas: Nauji horizontai: dinastija, višiuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.* Vilnius: Baltos lankos, 2009, 551, [1] p.
- [9] Kuolys, Darius. *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: renesansas, barokas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, 286, [1] p.
- [10] Lemeškin, Ilja. Jono Malalo kronika. 1262 metų chronografas, *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*. Sudarė Sigita Narbutas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 31–38.
- [11] Lemeškin, Ilja. *Sovijaus sakmė ir 1262 metų chronografas (pagal Archyvinį, Varšuvos, Vilniaus ir I. J. Zabelino nuorašus)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, 332, [1] p.
- [12] Remecas, Eduardas. Vilniaus gaisro datavimo problematika: ar tikrai Vilniaus pilis sunaikino 1419 m. gaisras?, *Lietuvos pilys*, 2010, t. 6 (2009), p. 76–91.
- [13] Trys Gedimino 1323 metų gegužės 26 dienos laišakai. Parengė Stefann [i.e. Stephen] Rowell, Sigita Narbutas, *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*. Redakcinė komisija: Albinas Jovaišas, Algis Samulionis, Ingė Lukšaitė, Eugenija Ulčinaitytė. Vilnius: Pradai; Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 99–117 (Senoji Lietuvos literatūra; kn. 4).
- [14] Vytauto laišakai. Vertė Dalia Staškevičienė, Rūta Čapaitė, Edvardas Gudavičius, *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*. Redakcinė komisija: Albinas Jovaišas, Algis Samulionis, Ingė Lukšaitė, Eugenija Ulčinaitytė. Vilnius: Pradai; Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 205–221. (Senoji Lietuvos literatūra; kn. 4).